

домаћа начела да се ништа не публикује пре одбране... Онда је то била мала "револуција", застаје погледајући у мене – једна врста "мангуплука", закључује полушашљиво.

У педагошком и васпитно-образовном раду, како у постдипломској настави, тако и у непосредним комуникацијама са младим научним посленицима, Димитријевић је показао завидан ниво у стваралачком конципирању дисертација и подстицању сарадника, којима је био ментор, а у извесном смислу и духовни родитељ. Пружао је несебичну помоћ, не само при изради магистарских и докторских теза, већ и у афирмацији кадрова које је припремао за научни рад. Нудио им је и отварао могућности да заједно са њим објављују прве студијске прилоге у најпознатијим међународним часописима. Посебно је вредно пажње што је у оквиру предмета *Астрономска спектроскопија*, успостављао делатан сараднички однос и у процесу консултација значајно помагао и упућивао своје младе колеге.

Плодна и разноврсна предавачка активност

Јавна предавачка активност је вид друштвеног, педагошко-сазнајног, културног, образовног, студијско-информативног и популаризаторског деловања. Она се остварује у сарадњи са одговарајућим културним, просветним, научним и другим установама, друштвеним организацијама, социо-политичким и сличним асоцијацијама, клубовима, секцијама... Циљ предавачке делатности је да сазнајно и образовно задовоље друштвене, културне, идејно-политичке захтеве развоја и унапређивања одговарајућег социјалног и сваког другог окружења, одређене средине, научне, културно-уметничке области, у овом случају афирмације астрономије и богаћења сазнања о космичким појавама и збивањима, научним продорима и подухватима, истраживањима везаним за универзум. И то код најразличитије популације, од младих и ученика, преко студената и наставника, до заинтересованих у ширем окружењу, заједници, научној установи (институту), универзитетима различите врсте, библиотекама и сл.

Милан С. Димитријевић, као активан и продуктиван научни радник, није остао само у студијским границама и под „стакленим звоном“ лабораторијско истраживачке делатности, већ је одважно изашао у јавност са великим бројем научно популарних и стручних чланака и прилога из астрономије и физике (преко 300), као и са великим бројем јавних и научних предавања, различите намене и нивоа (више од 200 у разматраном периоду). Поред научнопопуларних на факултетима, у библиотекама, школама, културним установама (домови културе), друштвеним организацијама, на трибинама, у клубовима и сл. широм Србије и ван ње, те неколико десетина на међународним конференцијама, посебно је позиван да одржи и више њих о резултатима својих научних истраживања на иностраним опсерваторијама и универзитетима. Поменимо овде само неке важније: Медон (Француска), Бохум (Немачка), Ваљадолид (Шпанија), Казањ (Татарстан – Русија), Торавере (Естонија), Кијев (Украјина), Атина (Грчка), Армаг (Северна

Ирска), Ст. Ендрјус (Шкотска) и др.⁸⁷ У циљу популаризације и ширења научних сазнања из астрофизике у нашој средини, одржао је више различитих предавања, пре свега у Београду, потом у српским гимназијама у Будимпешти и Темишвару, Новом Саду, Петници, Подгорици, Крагујевцу, Бјелини, Нишу, Ваљево, Убу, Лозници, Зајечару, Неготину, завичајном Лесковцу, Зрењанину и бројним другим местима⁸⁸.

Јавну предавачку активност Милан С. Димитријевић је започео 1978. године, у вези са темом одбране докторске дисертације, и то на афирмисаном Институту за примењену физику у Београду. На почетку библиографског прегледа његовог предавачког деловања налази се, под бројем један, слово о ширењу спектралних линија плазме.⁸⁹ Излагање је било углавном намењено стручњацима за ову проблематику, па је то повећало Миланову одговорност, јер требало је оправдати поверење својих колега са високим научним захтевима. И наш тек стасали научни истраживач, успешно и на задовољство присутних, изложио је своје погледе из области којом је суверено владао.

Занимљиво је да су прва три предавања одржана на поменутом Институту где је исте 1978. године дошао у Лабораторију за физику и технику ласера.⁹⁰ Непуне две године након прве беседе, почетком марта 1980. године, говори о спектроскопији као особеном језику васионе.⁹¹ Исте године је, на Институту, одржао и „слово“ под насловом *Ново о старим планетама*. А следеће 1981. на 73. научној трибини говорио је о новим сазнањима и открићима у Сунчевом планетарном систему.⁹²

Од половине осамдесетих година све су чешћа и бројнија предавања, како у земљи тако и у иностранству, и то у различитим срединама, од института, преко домова културе⁹³ до великих републичких семинара.⁹⁴ Теме су углавном из уже струке, специјалистичке, за институте⁹⁵ и Београдску

⁸⁷ Ради целовитијег увида, евидентирајмо овде још: Фиренцу, Тунис, Букурешт, Ригу, Виљнус, Минск, Одесу, Софију, Брно, Солун, Трст, Беч, Белфаст и у још неким другим научним и универзитетским центрима и опсерваторијама.

⁸⁸ Нарочито често су га позивали из Војводине и то из: Кикинде, Апатина, Вршца, Сомбора, на пример, као и из уже Србије: Ваљева, Смедеревске Паланке, Љубовије и сл.

⁸⁹ М. С. Димитријевић, *Ширење спектралних линија плазме*, Институт за примењену физику, 24. X 1978.

⁹⁰ Прво радно место овог младог даровитог научника био је Институт за физику, Одељење за спектроскопију плазме, где је примљен 1974. године.

⁹¹ М. С. Димитријевић, *Спектроскопија, језик васионе (Допринос сарадника ИПФ-а изучавању Штарковог ширења спектралних линија плазме)*, Институт за примењену физику, 10. III 1980.

⁹² Друштво за ширење научних сазнања „Никола Тесла“, 23. IV 1981.

⁹³ Предавање о новостима из астрономије Сунчевог система, у Дому културе Звездара; наставницима који су посетили Астрономску опсерваторију, 1985.

⁹⁴ *Ново о старим планетама*, Републички семинар за наставнике физике, 1985.

⁹⁵ *Утицај притиска на спектралне линије из астрофизичке и лабораторијске плазме*, Institut fizyku WSP, Ополе, Пољска, 20. XI 1985. На истом Институту: *Штарково ширење линија плазме*, 1984.

опсерваторију, а када су млади у питању, оне су популарније и прилагођене тој публици.⁹⁶ На републичком семинару за наставнике физике, пак, одржао је предавање *Ново о старим планетама*. У оквиру Београдског астрономског викенда, говорио је о Париској опсерваторији, чији ће бити чест гост и уважени сарадник у наредним годинама. И у 1986-ој активно ће предавачки суделовати у програму поменутог Астрономског викенда, овога пута са деликатнијом темом;⁹⁷ што такође важи и за републички семинар, сада нешто шире, за наставу физике у основним и средњим школама⁹⁸. На позив Института за физику из Загреба одржао је високо стручно предавање из астрофизичке проблематике,⁹⁹ те у Медону слово из домена своје тезе.¹⁰⁰

Године 1987, на Коларчевом народном универзитету, поновио је излагање са Астрономског викенда, о деловању и утицају комета;¹⁰¹ док ће на новом, VI београдском астрономском викенду 1988, приказати особености пута кроз Сунчев систем.¹⁰² За крај 80-их и почетак 90-их карактеристично је Димитријевићево предавачко ангажовање на иностраним универзитетима, као што су Рурски у Бохуму,¹⁰³ Универзитет у Ваљадолиду,¹⁰⁴ те Универзитет у Тунису¹⁰⁵ и Опсерваторија Арчетри у Фиренци.¹⁰⁶ У то време почињу његова учешћа и у школи за младе у Петници, када говори о планетама, сателитима и планетама Сунчевог система,¹⁰⁷ а наставља и са предавањима на Коларцу.¹⁰⁸ Уз то, држи предавање и на Институту за астрономију ПМФ,¹⁰⁹ а у два маха и на Београдској астрономској опсерваторији.¹¹⁰

⁹⁶ *Јупитер краљ планета*, Дом пионира, Вождовац.

⁹⁷ *Утицај комета на земљу*, Београдски астрономски викенд, 20. VI 1986.

⁹⁸ *Спектроскопија - језик васионе*, Републички семинар о настави физике у основним и средњим школама, 30. I 1986.

⁹⁹ *Астрофизичке примене изучавања профила спектралних линија*, Институт за физику свеучилишта, Загреб, 6. V 1986.

¹⁰⁰ *Méthodes Approchées pour le calcul des parametres d'élargissement Stark*, Observatoire de Paris Meudon, 9. X 1986.

¹⁰¹ *Утицај комета на земљу*, Коларчев народни универзитет, 4. III 1987.

¹⁰² *Пут кроз сунчев систем*, VI београдски астрономски викенд, 27. V 1988.

¹⁰³ *Approximative methods for Stark broadening calculations in asrophysics*, Рурски универзитет у Бохуму, 30. I 1989.

¹⁰⁴ *Stark broadening: semiclassical approach*, Универзитет у Ваљадолиду.

¹⁰⁵ *L' éllagissement des raies spectrales par l' effet Stark*, Универзитет у Тунису, 30. XI 1989.

¹⁰⁶ *Approximative methods for Stark broadening calculations in astrophysics*, Опсерваторија Арчетри у Фиренци, 27. IV 1989.

¹⁰⁷ *Планете сунчевог система*, Петница, 20. II 1990. *Планете и сателити*, Петница, 8. III 1989.

¹⁰⁸ *"Ајни тајн" још увек открива тајне васионе*, Коларчев народни универзитет, 28. II 1990.

¹⁰⁹ *Ширење Фраунхоферових линија Na I услед сударања са атомима водоника*, Институт за астрономију ПМФ, 5. I 1990.

¹¹⁰ *Истраживање облика линија у астофизичким спектрима*, Астрономска опсерваторија, 19. IV 1990.

У 1991/92. наставља са предавањима у иностранству у Ваљадолиду,¹¹¹ на Универзитету у Крагујевцу,¹¹² као и на Астрономској опсерваторији¹¹³ и Коларчевом народном универзитету.¹¹⁴

Разговарамо са Миланом о његовој богатој и разноврсној предавачкој активности, о начину припрема, односу према публици, позивима на предавања, евентуалном осећању треме и другим питањима. Намера нам је да забележимо његове експлицитне исказе, који представљају неку врсту предавачке поетике, важне поготову када се ради о тако великој активности. То сматрамо битнијим од регистровања сваког појединачног предавања, на која ћемо се целовитије осврнути у некој другој прилици. Она су, уосталом, хронолошки доста прегледно регистрована у библиографском делу ове књиге.

- Сам чин предавања за мене представља дубоко унутрашње задовољство, као и ток и процес припреме, каже Милан одлучно, скоро без икаквог премишљања и домишљања. – У току припрема настојим да самом себи, до најситнијих детаља, разјасним целокупну садржину предавања... Док говорим присутнима трудим се да остварим контакт са њима, да им се прилагодим, те да снизим или повисим ниво излагања, гледајући колико ме публика пажљиво прати, закључује Димитријевић.¹¹⁵

У томе је вешт скоро као уметник; успева да осети пулс публике преко најситнијих реакција.

- Ако ми на крају поставе и неко сасвим неадекватно питање, настојим да одговорим тако да и онај који пита, и публика, буду задовољни, застаје мало па додаје – При том се увек трудим да никога не доведем у неприлику, већ напротив да охрабрим и подстакнем оне који су ме пажљиво слушали...

- Како гледаш и реагујеш на аплауз публике? питамо Милана.

- Често буран аплауз на крају предавања доживљавам вероватно као и сви други на сцени... Свестан сам да ће ме, нарочито у мањим срединама,

Развој истраживања профила спектралних линија у Југославији, Астрономска опсерваторија, 5. XII 1990.

¹¹¹ *Astrophysical applications of spectral line shape research*, Универзитет у Ваљадолиду, 21. V 1992.

Semiclassical investigations of spectral line broadening by plasmas, Универзитет у Ваљадолиду, 22. V 1992.

Stark broadening of XeII lines, Универзитет у Ваљадолиду, 20. X 1992.

New facts about old planets, Универзитет у Ваљадолиду, 21. X 1992.

¹¹² *Штарково ширење спектралних линија астрофизичке и лабораторијске плазме*, Универзитет у Крагујевцу, 26. XI 1992.

¹¹³ *Проблем три тела у Кулоновом пољу*, Астрономска опсерваторија, 5. VI 1991.

Семикласични прорачун Штарковог ширења астрофизички значајних линија, Астрономска опсерваторија, 7. XII 1992.

¹¹⁴ *Планете сунчевог система*, Коларчев народни универзитет, 15. VI 1992.

¹¹⁵ Рукописне белешке од 5. VIII 2006, Београд. У личној архиви Н. Цветковића.

доста дуго памтити, као што ја, данас, на пример, памтим предавања која сам чуо на одслужењу војног рока, прави он занимљиво поређење.

Интересујемо се за начин позивања и организовања предавања.

-То да ли ће ме негде позвати да одржим предавање, углавном зависи од иницијативе онога ко се заинтересује, и обично буде и организатор. Ако предавање буде добро прихваћено, он ме и касније, повремено, позива и укључује у предавачке активности, пошто успоставимо добру сарадњу и комуникацију. Али када, на пример, оде у пензију, онда углавном позиви престају, прекида се сарадња, одговара нам Милан.

Разговарамо о трети, доста често присутној приликом јавних наступа, код знатног броја људи.

- Не осећам никакву трему, каже Милан одсечно, - она за мене скоро и да не постоји... Током предавања настојим да овладам пажњом публике и да је на неки начин држим под контролом... По неки пут чак волим и да се мало поиграм, постављањем неочекиваних реторских питања... са исказима, асоцијацијама, кратко поћута, као да бира најбољи пример за илустрацију:

- Када сам причао о Ирској, у Ротари клубу, рекао сам: Ирска је земља чуда, у њој чак и реке теку узводно. Да ли ми верујете? Настаје жагор, мало пригушени смех и комешање.. А онда ја почињем да објашњавам и да образлажем: На Атлантику су плиме веома високе, чак више од десет метара, и догађа се, када наиђе огроман плимски талас, да онда и реке које се тамо уливају, потеку узводно, ма како невероватно то било, каже, подижући главу некако победнички.

Поново се враћамо на питање треме. Говорим му о своме ментору и његовом искреном признању: да и после четири деценије наставе, увек пре самог почетка часа, осети малу трему, која га „држи“ све док не почне са казивањем, а потом нестане.

Милан ме пажљиво слуша, промишља, па каже:

- Ево како сам се излечио од треме о којој говориш... Трудим се да на почетку предавања саопштим нешто необично, неки афористички исказ, нешто занимљиво, инспиративно... То раније припремим, забележим на цедуљи, али не погледам, иако је она испред мене... А када уводни део крене, онда све иде глатко и течно, каже са пуно сигурности у гласу.

Пошто се нагну мало напред, нали хладно пиво у чашу, руком обрису зној па настави:

- Увек покушавам да оценим ниво публике, што није баш лако и једноставно, понавља, па истиче да је најнезахвалније када на предавање доведу неколико одељења неке стручне школе, и помешају их, рецимо, са вишим разредима неке гимназије.

- Која своја предавања сматраш најуспелијим?

- Тешко је то овако одједном издвојити, каже, помало борајући чело. – Ако неко предавање држим више пута, у различитим срединама, ја га онда дотерујем, усавршавам, брусим. Нека од њих су достигла завидан ниво и публика их врло добро прихвата, каже смиреним тоном. Затим, пребирајући по мислима, издаваја једно из новијег времена:

- *Тајна великог ћутања ванземаљских цивилизација*, привлачи пажњу најшире публике, и присутни га прате чак са неком врстом знатичељне напетости, одговара, подижући поглед. – Казивање на ту тему подједнако је добро примљено у Новом Саду, Зрењанину, Вршцу и другде... После овог предавања обично дође и већи број питања... Публика је живо заинтересована за могуће постојање ванземаљске цивилизације, каже некако присније, послушкујући како реагујем на издвајање ове теме.

- Библиографски попис предавања показује да си био веома активан на овом пољу, примећујем, заговарајући могућност да Димитријевић сам да извесну оцену.

- Из публикације Астрономске опсерваторије, где су регистрована предавања свих научних посленика, може се видети да сам одржао највећи број предавања различитог нивоа, у разноразним срединама, и пред сваковрсном публиком, резимира овај вид своје делатности. А онда, водећи рачуна да то не делује самољубиво, напомиње: - Свакако, мене су често позивали, више од других, а ја сам се увек и одазивао, иако ми то није било лако... И вазда су били сигурни да ћу свакако доћи на предавање, ако сам већ прихватио позив...

И да би унео мало више духа и ведрине у своје казивање, рече:

- Понекад сам у шали говорио: „Ако бих, далеко било, умро, ја бих се повампирио и дошао на предавање... Ето, не бих вас никако изневерио!“

Према расположивим подацима, Димитријевић је 1993. године одржао само једно предавање, због великих обавеза које је имао као министар у Савезној влади. Крајем те године говорио је о великану Николи Тесли, поводом јубилеја у његову част, у Црногорској академији наука и уметности, што му је и доликовало, не само као министру, већ и као еминентном научном раднику и истраживачу.¹¹⁶ Али је зато следећа 1994, у том погледу била веома плодна и разноврсна; доминирају предавања о Тесли, и то понајпре два у српским гимназијама у иностранству, у Будимпешти¹¹⁷ и Темишвару,¹¹⁸ и једно пред крај 1994. у Ваљевској гимназији,¹¹⁹ а о Теслином научно-стваралачком наслеђу, у ЖТП Београд,¹²⁰ и исто у Дому омладине у Бијелини; као и два предавања из уже струке у Институту „Винча“,¹²¹ и на Астрономској опсерваторији,¹²² од којих је ово последње у сарадњи и уз учешће својих колега А. А. Михајлова и Љ. Игњатовића.

¹¹⁶ *Беседа о Николи Тесли*, ЦАНУ, Подгорица, 13. XII 1993.

¹¹⁷ *Никола Тесла и његово научно наслеђе*, Српска гимназија у Будимпешти, 20. I 1994.

¹¹⁸ *Беседа о Николи Тесли*, Српска гимназија "Доситеј Обрадовић" у Темишвару, 11. III 1994.

¹¹⁹ *Шетња кроз Сунчев систем*, Ваљевска гимназија, 14. XII 1994.

¹²⁰ *Теслино научно наслеђе*, ЖТП Београд, 29. VI 1994.

¹²¹ *Провера соларног модела и дијагностицирање соларне плазме*, Институт за нуклеарне науке "Винча", 30. V 1994.

¹²² *Примена семикласичне MSE теорије на спектралне линије гвожђа и никла*, Астрономска опсерваторија Београд, 16. XI 1994.

Према нашем увиду, 1995. година је најплоднија у овом погледу, са скоро тридесетак предавања, од којих понајвише у иностранству, безмало половина, и то у Русији, Белорусији, Украјини, Естонији, Летонији, Латвији и др; потом на Астрономској опсерваторији (5), неколико на учитељским-педагошким факултетима, гимназијама и у ротари клубовима. Понајбројнија су она што се односе на постанак и судбину васионе, потом из уже струке, највише у иностранству, као и о Сунчевом систему...

У предавањима Димитријевић излаже и стваралачки интерпретира одређени садржај, настојећи да слушаоца мисаоно подстакне и ангажује. При том, поред вербалне методе, користи и друга помоћна средства, ради сликовитијег дочаравања онога што саопштава. Тако је најчешће користио благовремено припремљене слајдове, из своје личне колекције, као и из збирке Народне опсерваторије.

На крају овог Пролога можемо да закључимо да је др Милан С. Димитријевић уобличио самосвојан, у много чему обухватан, и целовит поглед на свет. У неколико области креативно заснива оно што је почетна основа и историјски задатак даљих истраживања и изучавања у наредном периоду. Овај астрофизичар је снажна стваралачка личност, продорне мисли, која у себи преплиће и прожима теоријско-сазнајну и практично-продуктивну активност, интелектуалнодуховне немире и предузимљивост, у сталном динамичном кретању и скоро непрекидној креативној развојности, са елементима самокритичког превазилажења и делатног самонадрастања.

Укупно стваралаштво и дело Димитријевића, упућује на важност креативног организовања, самоорганизовања и стваралачког удруживања. То га унеколико разликује од научних посленика из његове области и шире скоро од већине оних који су далеко од научно-теоријске, филозофско-астрономске и практичне мисли.

Стваралачки опус овог истраживача прелази више од хиљаду научних радова, укључујући ту пре свега оне најеминентније, у међународним европским и светским часописима,¹²³ а захвата и прилоге студијско-монографског карактера у најафирмисанијим страним публикацијама, као и текстове продубљених научно-теоријских разматрања публиковане у оквиру књига, зборника и часописа иностраних научних центара и издавача. Та Димитријевићева активност уродила је плодом, поред осталог, и зато што је дошао до властитог научно-теоријског и филозофско-студијског становишта, уз сопствена истраживања. При том је полазио од целовитог увида у претходне научне захвате, које је на нов начин синтетизовао и имагинативно продубљивао. Тако је успео да понешто од оног што је дотле у његовој области било само парцијално, у извесном смислу недовршено и неосмишљено у појединим битнијим поставкама, учини целовитијим,

¹²³ Више од 200 радова нашло је видно место у најугледнијој иностраној периодици широм Европе и Америке; од тог броја нешто мање од стотину радова је у *Astronomy and Astrophysics*, десетак у *Astrophysical Journal*, два у *Monthly Notices of the Royal Astronomical Society*.

зрелијим и интегралнијим. На тај начин је у извесном смислу саздао својеврстан систем модернијих студијских концепција и један особен корпус продубљених сазнања. Његови научни продори и сазнања данас постају саставни део општијих погледа и представа у његовој научној области и њихов неодвојиви део. Овде треба нагласити да Димитријевић није само научник разасртних визија и концепција, већ је и човек стваралачке праксе, плодотворне акције и организације удруживања мисаоних снага, енергија и потенцијала. Он је успешан, колико у научно–теоријском сублимирању и продорном разоткривању, толико и у делатно–мисаоном свеорганизовању, не само оног личног, индивидуалног, него и колективно–акционог и преображавалачког, са намерама да доста тога иновира, у области савремене астрофизике, филозофије и историје науке којима се бавио.

То се, поред осталог, изражава и потврђује у скоро петнаестак оригинално уобличених библиографских монографија и више десетина обухватних студија,¹²⁴ као и активним учешћем на импозантном броју међународних научних симпозијума, конференција и скупова. Скренимо пажњу на скоро педесетак уводних предавања, о чему сведоче бројне референце у библиографском делу ове књиге.

Димитријевић је дао значајан допринос проучавању историје и филозофије природних наука на нашим просторима, са акцентом на питање улоге човека, научника–истраживача и великих стваралачких индивидуалности; уз усмерење на могуће синтезе што су биле на релацијама од утицаја на токове изучавања развоја астрономије код нас. Управљеност на астрономске појаве, одређене области физике, технологије и механике, те могуће законитости по себи, што постају конкретне, историјски делатне, па и практично корисне, саставни је део једне разуђене и обухватне концепције. У том смислу, Димитријевић је научник–истраживач, аналитичар и у области примењене математике, тумач историје астрономије и њених открића, продора, као и докумената прошлости сагледаних у интегралном виду, а не парцијално. Ово је посебно уочљиво у знатном броју научних прилога у оквиру шест конференција *Развој астрономије код Срба*,¹²⁵ у више

¹²⁴ Увидом у бројне монографије иностраних издавача, могли смо уочити и издвојити 82 темељна научна рада, као и више од 20, у зборницима веома угледних међународних конференција; у афирмисаним националним часописима пак публиковао је стотину научних радова.

¹²⁵ М. С. Димитријевић, *Да ли је новојулијански календар усвојен у Константинопољу 1923. године Миланковићев, Миланковић – Трпковићев или Трпковић – Миланковићев*, Зборник радова Конференције *Развој астрономије код Срба III*, Публикације Астрономског друштва „Руђер Бошковић“, св. 6, Београд, 2004, стр. 347-350; *Космички мотиви у српској средњовековној нумизматици*, Зборник радова Конференције *Развој астрономије код Срба IV*, Публикације Астрономског друштва „Руђер Бошковић“, св. 7, Београд, 2007, стр. 461-476; *Савремена бугарска поезија; клуб песника „С Геом на Редуту“ и чаровитост лирско – космичке инспирације*, Зборник радова Конференције *Развој астрономије код Срба V*, Публикације Астрономског друштва „Руђер Бошковић“, св. 8, Београд, 2009, стр.

предавања о Милутину Миланковићу, поводом његовог великог јубилеја, на еминентним конференцијама попут оне Европског астрономског друштва у Минхену 2001. и др,¹²⁶ као и на научном скупу о Ђорђу Станојевићу,¹²⁷ знаменитом астроному који је електрифицирао Србију.¹²⁸

У научном приступу великану Станојевићу, Милан С Димитријевић није узимао у обзир само поједине документе, изворе, материјалну грађу, што је изложио у краћим радовима, као на пример сарадњу са лесковачким *Ђачким напредком*, већ је у уводном прилогу његову активност приказао интегрално, концепцијски према захтевима сагледавања историјске нужности. Циљ његових истраживања, у случају историје астрономије код Срба, као и код Милутина Миланковића, била је, пре свега, темељита реконструкција њихове интелектуалне биографије и живота у прошлости, потом обухватна истина и научна тачност, проверљивост и прецизност, уз истицање њихових великих остварења. У тим прилазима наш историчар филозофије у домену природних наука, а у првом реду астрономије, није имао унапред постављене тезе, већ је као и његов отац Сергије, на основу историјског материјала и грађе, обликовао одговарајућу методологију истраживања, долазећи често до оригиналних и продорних сазнања. Историја природних наука за Милана није била само област идеја, замисли и представа, нити је научник–истраживач посматран само као дух који излаже своја гледишта и стерилно–чиста сазнања што су могла бити и непоуздана, већ је имао у виду конкретна теоријска и практична достигнућа, циљеве, мисли водиле и самосвојне, оригиналне резултате. Димитријевић није поклањао пажњу чињеницама и појединостима које су могле припадати сфери анегдотике него истинским научно–историјским достигнућима. У тим научно–историјским разматрањима, систематично је преиспитивао и претраживао видове научне делатности, вођен непосредним запажањима, стеченим сазнањима и интуицијом, схваћеном у Гетеовом смислу *откривења које се развија из истраживачеве душе*.

Великим бројем студијских прилога, чланака, публицистичких и журналистичких текстова, Димитријевић је видно допринео ширењу и популаризацији астрономских знања у Србији, уз посвећивање одговарајуће пажње научним чињеницама, подстицајним идејама, разуђеним концепцијама. Тако код њега научне идеје и визије добијају осмишљени садржај, па нису неке фиктивне представе или студијске апстракције. Смисао

759-791; *Филателија и астрономија*, Зборник радова Конференције *Развој астрономије код Срба VI*, стр. 845-865.

¹²⁶ На пример, Сверуска астрономска конференција у Москви 2004; Десета скупштина Међународног удружења за геомагнетизам и аерономију у Тулузи 2005. и сл.

¹²⁷ Научни скуп "Ђорђе Станојевић - живот и дело"; Српска академија наука и уметности, Огранак, Нови Сад 2008, 1-251.

¹²⁸ Милан С. Димитријевић, *Ђорђе Станојевић: поводом 150. годишњице рођења*, Анали Огранка САНУ у Новом Саду, 2008, бр. 4, стр. 77-84.

им је упућен ка практично–сазнајном деловању, у домену савремених научних система. У његовим научно–популарним и публицистичким прилозима, научно–сазнајно па и историјско–филозофско, су својеврстан догађај али и упутство и приступачно–популарна експликација. Популаризација астрономских погледа у његовим предавачким, универзитетским и другим сличним настојањима, као и у одговарајућим текстовима, иде у смеру онога што се остварује на вишем нивоу у савременој науци и у логичко–системској је вези са мултидисциплинарним корпусом истина, са хуманошћу, студијском етиком, екологијом и сл. Ти понекад само наизглед популарни студијски прилози, носе у себи програмско–сциентистичке садржаје и основе, блиске сазнајним хтењима и циљевима оних код којих постоји заинтересованост. Програмски делатно, научно, афирмативно–сазнајно, налази широко оправдање у ангажовању, и постаје особено средство потврђивања. При том, Димитријевић вазда има у виду историјске тежње и циљеве области коју афирмише и научно–стручно популарише. У том смислу, студијско–истраживачки пише неку врсту особених монографија у малом, које постају нов жанровски облик, користан, не само за историју културе и епистемологије, већ и за науку, уз истицање видних одраза, важних животних последица, у смеру обликовања специфичне историје научно–практичне делатности у густо сабијеној научној грађи.

Бројни текстови ове врсте доприносе рушењу квазинаучника, астролога, белих и црних магова и сличних лажних идола са устоличених олтара, па се пред њима разилази опојство мирисним тамјаном, поготову, ако се од науке превише очекује и она се погрешно схвата као неки замамни облик враџбине, уз неспремност или неспособност да се реално процени шта астрономија као наука стварно и конкретно пружа.

Димитријевић је као човек науке, а посебно историје и филозофије природних наука, у великој мери постао свестан нових могућности које она пружа, њених притајених снага, преносећи то на области којима се бави, као што је астрофизичко моделирање звезданих атмосфера.¹²⁹ У том погледу отвара перспективу евентуалног овладавања прикривеном игром тока разноликих преламања.

Миланово истраживање историје филозофије, њено делимично преиспитивање и укључивање нових сазнања у делатни, продуктивни систем, отвара могућности за нове, још дубље и целовитије захвате. Заједно са сарадничким тимом, али и знатно шире, на макроплану, долази до вишег вида стваралачке самоспознаје, која, и када је у нечему можда нејасна па и непотпуна, ипак кристалише свест о сопственој, изворној снази и сложенем задатку даљих прегалачких захвата и истраживања, постављених на модерним основама. У тим истраживачким настојањима њега лично, и сарадничког тима, у великој мери окупљеног око својеврсне „институције“

¹²⁹ Нагласимо да је наш астрофизичар, песник и визионар, на челу српског дела великог међународног пројекта за формирање европског Виртуелног центра за атомске и молекуларне податке. Он је и један од главних иницијатора, за наше услове, ултрамодерног пројекта *Српска виртуелна опсерваторија*.

под називом *Развој астрономије код Срба*, али и астроуметности, поезије, културе и цивилизације српског национа, сасвим природно, појављују се и појединачни, парцијални циљеви; међутим, он их снагом ума и духа, ваљано организује, усмерава и програмски оријентише, имајући у виду перспективу и животворну енергију људи и сарадника које окупља, као и нових генерација које му се придружују.

Осмишљена, и унеколико од оца Сергија прихваћена систематизација и интелектуална храброст у откривању правих научно–историјских, сазнајно–методолошких и других узрочности, поприма вредност и значај у овој области, у смислу неке врсте „откровења“, постајући начело ваљаног реда и поретка за његове настављаче, на чијем је челу управо он као духовни вођа. За очекивање је да ће се у долазећем времену још више продубити, развити и разрасти свест о крупном и деликатном задатку велике научне синтезе, која треба да се изврши, како би се потврдила иницијална снага барда Милана С. Димитријевића и његових следбеника, не само у оквиру истраживачке групе, тима и школе, већ и на ширем макро плану, у овој области, у нашим релацијама.

Обухватна свест о високим циљевима научника Димитријевића и његових сарадника, коаутора, дружбеника, сабораца, у суштини значи корпус нових сазнања, нових прегалачких и делатних идеја, нових футуристичких прегнућа, као и јаснијих представа о сопственим могућностима, али и конкретним акционим средствима, помоћу којих се долази до нових теоријских, филозофско–поетолошких, историјски продорних открића и резултата. А то првенствено значи суптилно разликовање и разлучивање унутар тима, програма, концепција, према особеностима, уз чврсту организацију.

Свестан важности обједињавања свих креативних снага у области астрофизике, информатичких технологија и филозофије природних наука, и то на ширем интернационалном плану, Димитријевић је покренуо низ акција на међународном пољу и, као мало ко пре њега у овој средини и шире, остварио успешну међународну сарадњу. Тако је, на пример, руководио или је и даље на челу појединих међународних пројеката: са Париском опсерваторијом, универзитетским установама у Лондону, Дарему и Атини, те Институтом за теоријску астрономију у Москви и сличним институцијама у Софији. Бројне организаторске и друге активности на овом пољу усмеравао је у међународном духу, придајући им интернационалистичко обележје. Своју делатност усредсређује на продубљене и обухватне релације модерне науке, на подухвате у тој сфери, а не на неке површне и ефемерне тенденције, које би могле бити заводљиве, па и илузорне и заблудне. Зато ова његова међународна настојања, у организовању научних конференција, често врхуне па и надрастају своје време, јер су у сагласју са различитим историјским токовима савремене науке. Овде треба посебно поменути 24. Међународну конференцију о физици јонизованих гасова (СПИГ – 2008), низ националних конференција о облицима спектралних линија у астрофизици, као и оне, широко програмски и концепцијски засноване, о историјском развоју астрономије код Срба, са неколико монументалних зборника радова.

Пажња коју је својевремено Димитријевић, као уредник *Васионе* и других сличних публикација и антологијских избора, посвећивао астрономији, књижевности, уметности, а нарочито космичком као инспирацији поезије, показала се дубоко оправдана. У новијим и најновијим зборницима *Развој астрономије код Срба* (V и VI), изучавање космичке симболике, не дамо у древној уметности ковања новца или у модерном и постмодерном стваралаштву, ликовном и музичком, на пример, него чак и у филателији, добило је право место и отворило нове просторе космопоетике, теорије и историје уметности, астропоезије и сл. Оно што се, дакле, догађа у тим сферама духовности, захваљујући тиму истраживача, теоретичара, песника, уметника и публициста које је окупио, доказује да су његови пионирски подухвати, као и борба коју је водио против негирања и одбијања оваквих тематских захвата, били веома смислени и плодотворни; јер је смело отворио ново поље изучавања вишезначних астрономских веза, подстицаја и надахнућа у култури и уметности уопште. Заједно са сарадницима, у том погледу је развио врло плодотворну, концепцијски засновану активност, у основи веома смислену, полетну и хуманистички оплођену. Мото му је био: *Открити и афирмисати нешто ново*. Тако је захваљујући његовом бодром научном, поетском и друмовничко–путешественом духу, донекле одбачена критика и неверица, која је претила да блокира ове отворене креативне процесе.

Као најистакнутија личност међу нашим астрономима данас, Димитријевић је и знаменити тумач научних истина, па у извесном смислу, протагониста и учитељ духовно–сазнајног и интелектуално–етичког живота, са изузетно великим бројем радова, у више напред поменутих подручја, који су знатно допринели развоју разних области којима се бави. Његови научни резултати, који су веома добро примљени у иностранству, отварају нове научне перспективе и потстичу на подухвате, покрећући стваралачке снаге и у међународним релацијама. Упорним и силовитим радом, дошао је до важних резултата који су имали уплива на полетнији напредак спектроскопије звездане и лабораторијске плазме, те на развој и моделирање звезданих атмосфера, проучавање Сунца, белих патуљака и активних галактичких језгара, како је истакнуто у *Предлогу за избор за дописног члана САНУ*. О том снажном утицају недвосмислено сведочи више од 2 500 цитата, наведених у поменутом документу, од којих су нешто више од 1300 до 2009. забележени у реномираној едицији која их прикупља (*Science Citation Index*) па је најцитиранији активни астроном у Србији. То је један монолитни блок научних факата и продорних сазнања, што гради чврсте силогизме, темељне констатације и закључке на основу промишљених ставова и гледишта, који обухватају скоро сваку поменућу сферу: од спектроскопије плазме, преко проучавања Сунца, до активних галактичких језгара, подижући истраживачки дух ка новим и фундаменталним захватима.

Димитријевић је свестран и полифон стваралачки ум који мисаоно и духовно унапређује обухватан рад на аналитичко–хронолошком разматрању и проучавању развојних токова историје, српске и шире јужнословенске астрономије, на савремен начин, уз сагледавање појединих фаза у динамичној

процесуалности. У новије време, након личних–поетичких прилога и студија, организовано и у знатној мери систематизовано, покреће и успоставља вишезначне везе између астрономских, астропесничких, ликовних, ужепоетичких и симболичких појава у уметности и естетско–визуелним аспектима српског средњовековног новчарства. Јединственом антологијом поезије *Космички цвет* видно је обогатио издавачка настојања ове врсте у нашој литератури; а припремио је и једну сличну, селективну, антологију бугарске поезије.

Уметност песничког стварања је за Димитријевића, као и за *школу* и радионицу академика Миодрага Павловића, из које је изашао, суптилна и деликатна, и у знатној мери се издваја од осталих креативних прегнућа, па ипак није апсолутно и у свему *аутономна*. То је непрестано сучељавање унутрашње духовности са оспољеним светом материјалности, борба против сила нереда којима треба овладати и успоставити изванредан склад, сличан хармонији небеских сфера. У сложеном процесу самоовладавања текао је његов развој од раних дечачких песама, преко првих објављених стихова у књижевним публикацијама, до збирке *Песме* (2003). Бити песник, за њега је значило, истовремено, бити сличан и близак другим људима, али се разликовати од њих снажним креативном свешћу и могућностима непрекидног самонарастања, на путу до финализације поетских остварења; и то у дијалектичком сукобу са собом, природом, космичким сферама, које се духовно освајају, са великом муком и непрекидним делатним прегнућима. За њега, као и за Миодрага Павловића, и оца, Сергија Димитријевића, поезија, литература и уметност су у сталној вези са богатим и сензибилним животом, и вишесмерно *напрегнутим односу са њим*.¹³⁰

Осим тога, Димитријевић је дао велики, скоро изузетан, прилог и допринос модерном, ововремском организовању наше астрономије у неколико развојних праваца. Као надахнути истраживач у овој широкој области, настојао је да изгради и осмисли нове научне приступе, на чврстим основама и према најсавременијим идејама и трендовима, свестан историјских функција тих систематизованих и усмерених захвата и тенденција. Са истанчаним смислом за тимски рад, и уз пуно лично педагошко ангажовање, кадровски је оснажио Астрономску опсерваторију младим и даровитим научним посленицима, стварајући неформалну *Групу за астрофизичку спектроскопију*, састављену од ученика и следбеника, које је менторски водио и усмеравао, укључујући ту и њихове талентоване настављаче. Сви они настоје да вековна трагања у области астрофизике и савремене космологије, осмисле и уобличе и, у непосредном научном истраживању, оригинално и самосвојно артикулишу, кроз резултате окренуте будућности. Заједничким снагама чине све да би овладали тајанственим ритмом древне историје космоса, одгонетајући његово сложено и често неухватљиво пулсирање; отварају могућност да буду јачи у научно–концепцијском, теоријско–филозофском, природно–историјском и духовном делању, за добробит и на ползу човечанства. То је нужан и саставни део

¹³⁰ Миодраг Павловић, *Поетика модерног*, Графос, Београд, 1978, стр. 28.

модерне астрономске мисли, која у нашим условима не би била то што јесте, да није Димитријевићеве креативности и несустале радне предузимљивости, као и његових следбеника, у једној врсти *школе за спектроскопију звездане плазме* у којој искре и варнице научно–истраживачке страсти, и богате и разноврсне идеје. Истичући његову улогу и значај, ми истовремено афирмишемо захвате и подухвате те својеврсне *школе*, свест и умну снагу, која у њој сазрева и динамично се потврђује вредним резултатима и делима. Зато је Милану С. Димитријевићу Национални савет за научни и технолошки развој, с пуно разлога, и доделио високо звање *заслужног научника*, јер плодотворно проноси светом славу модерне српске астрофизике.

Све ово недвосмислено показује да је Димитријевић неоренесансна научно–стваралачка, уметнички–делатна и друмовнички–путешествена појава, ерудитске усмерености, разумљивих концепција и обновљених историјско–прегачких тежњи. Заживљавајући нове научне визије (Виртуелна астрономска опсерваторија), темељно преиспитује постојеће у нашем времену, дајући им адекватна одређења, сагласно духу модерног доба, његовим циљевима и вредностима. Уз то, покренуо је електронско издаваштво у српским астрономским институцијама;¹³¹ а на основу сопствених истраживачких резултата, засновао је одговарајућу међународну базу података. Разноврсним интересовањима, великом личном културом и енциклопедијском ученошћу, овај полиглота развија, обнавља, преобликује и изворним новинама надограђује научну баштину у неколико области, струка и сфера духовности; уз то, неимарски, поетски несустало и ходољубиво–путешествено сагледава свет.

Нова научно–сазнајна открића и продори у астрономији, отворене могућности за оригинална научна виђења, као и назнаке за савремене методе њиховог поимања, носе у себи нешто врло прогресивно, скоро револуционарно; у виду неколико важнијих пројеката окренутих будућности, који надрастају поједине доминантне парадигме прошлог, иницирају самосвојне видове научности, историчности, епистемологије, ширећи духовне хоризонте савременог раздобља на овим просторима.

¹³¹ Од 2006. године, закључно са 2009, публиковао је 22 компакт диска и ДВДа, а издавачи су били Астрономска опсерваторија, Астрономско друштво «Руђер Бошковић», Друштво астронома Србије и врло активно и предузимљиво Природњачко друштво *ГЕА* из Вршца. На Десетој националној конференцији *Дигитализација националне баштине*, у чијем је програмском комитету, поднео је саопштење: *Електронска издања београдских астрономских институција 2010–2011*.

Посебно су вредна пажње електронска издања зборника *Развој астрономије код Срба I–VI*, уз напомену да је прве конференције припремио у електронској форми после 2005, а наредне благовремено, у ритму одржавања скупова. Све ово је омогућило да електронска издања, зборници и друге публикације буду приступачнији, не само у специјализованим установама, већ и шире, преко интернета, а нарочито младима у појединим универзитетским срединама (Мегатренд универзитет, Факултет за културу и медије; Крагујевачки универзитет, Учитељски/Педагошки факултет у Јагодини и др.).

Димитријевићеви значајни продори изражени су у стваралачком повезивању научно–теоријске мисли и истраживачке праксе, са одговарајућим савременим кретањима у астрономији и догађањима у астрофизици, дајући тако научне резултате и доприносе, који могу бити једно од средстава за проучавање појава у васиони. Ту Димитријевићеву смелу и обухватну научност, карактерише, пре свега, човекољубива, критичка, и у знатној мери прегалачка улога.

Овде треба нагласити да је Одељење за математику, физику и геологију САНУ, још 1994. подржало кандидатуру тада релативно младог, али у европским и светским размерама познатог научника, са импозантним резултатима и индексом цитата, понајвећим у српској астрономији. У досадашњим предлозима за избор за дописног члана САНУ, Милану С. Димитријевићу су у два маха недостајала три гласа да ступи међу уважене академике. Његов избор у највишим научним институцијама чинио би им част; а то би истовремено било признање читавом тиму следбеника и сарадника, који чине праву школу у овој области, и потврдило би оно што у европској астрономској науци значе његови високи стваралачки домашаји, који га стављају раме уз раме са истакнутим ствараоцима у области астрономске науке, а додајмо и његове досеге у савременој лирици, и скоро у свему усавршеног путешествено-ходољубивог виђења и спознаје света.